

15. Тощенко Ж.Т. Кентавр-проблема в познавательной и преобразующей деятельности человека / Ж.Тощенко // СОЦИС. 2005. – № 6. – С.3-14.
16. Полтерович В. М. Институциональные ловушки: есть ли выход? / В.Полтерович // Общественные науки и современность. 2004. – № 3. – С. 5 - 16.
17. Куценко О. Формируючийся інституціональний дизайн і соціальні неопределенности в сучасній Україні / О.Куценко // Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції / Соціологічна асоціація України; Факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Інститут соціології НАН України: Під заг. ред. Куценко О.Д., Судакова В.І. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2009. – С. 16-27.
18. Головаха Є. Інституціональні зміни в Україні: шлях до кризи і шляхи виходу з неї [Текст] / Є.Головаха // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Т. 1. Аналітичні матеріали. / За ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576с.
19. <http://www.ntser.gov.ua/ua/home.html> - офіційний сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради України
20. Балабанова Н.В. Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальне государство. Монографія. [Текст] / Н.Балабанова, В.Жуков, Є.Пилипенко. Академія праці і соціальних відносин. – 2002. – К.: – 189 с.
21. Жуков В.І. Соціальні трансформації без іновацій: колективно-договірне регулювання в Україні / В.Жуков // Соціологічні дослідження. Збірник наукових праць Східно-українського національного університету Вип.9. – Луганськ. 2011. – С. 77-89.
22. Промышленное предприятие и его люди: проблемы социально-экономического поведения [Текст] / Под общ. ред. В.М.Вороны, Е.И. Суименко. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2001.– 352с.
23. Сучасний стан, проблеми та тенденції соціально-трудова відносин в Україні: спроба соціального конструювання. [Текст] ЦСЕ Інституту соціології НАНУ. – К.: 2003. – 360с.
24. Шангіна Л. Соціальний діалог як важлива частина "доброчинного кола добробуту" – формування заробітної плати / Л.Шангіна // Національна безпека і оборона. 2010. – №7(118), Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – К.: 2010. – С. 61-71с.
25. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг [Текст]: У 2-х т. Том 2. Таблиці і графіки / За ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 480с.

УДК 3.316.7

Боровський О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет соціології, кандидат соціологічних наук, асистент

ІДЕОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН

У роботі розкривається спроба встановити особливості політичної ідентифікації населення сучасної України за допомогою дослідження прихильників певних політико-ідеологічних уявлень.

Ключові слова: Політична ідентичність, соціологічний моніторинг, ESS, шкала лівих-правих орієнтацій

В работе раскрывается попытка установить особенности политической идентификации населения современной Украины при помощи исследования сторонников разных политико-идеологических представлений.

Ключевые слова: *Политическая идентичность, социологический мониторинг, ЕСИ, шкала левых правых ориентаций*

The paper presents an attempt to set a particular political identification of the population of modern Ukraine through research supporters of certain political and ideological beliefs.

Keywords: *Political identity, sociological monitoring, ESS, scale left-right orientation*

У мові політиків і науковців до сьогодні вельми поширені та **актуальні** такі маркери політичного й ідеологічного простору, як «правий» і «лівий» або «центр». Незважаючи на те, що спроба його структуризації за допомогою цих маркерів багато в чому є результатом лише теоретичної абстракції, елементи «правої» і «лівої» ідеології в тих або інших пропорціях і поєднаннях присутні в свідомості громадян як маркери політичної ідентичності [див.: 1,2].

Загалом під політичної ідентичністю соціологи розуміють ототожнення індивідів з певною політичною позицією або належність до певної політичної позиції. Структура політичних відносин формує певні позиції, які відрізняють суб'єктів політики як щодо влади, так і між собою. Тому, виокремлюючи різних суб'єктів політики, можна говорити про політичну ідентичність, як про належність до них. Загальноприйнятою в практиці соціологічних досліджень є розгляд політичної ідентичності як належності до прихильників певних політико-ідеологічних уявлень [3,с. 30].

Мета даної роботи – встановити особливості політичної ідентифікації населення сучасної України за допомогою дослідження прихильників певних політико-ідеологічних уявлень.

В інструментарії соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України репрезентуються такі політико-ідеологічні течії, як комуністична, соціалістична, соціал-демократична, “зелена”, ліберальна, християнсько-демократична, національно-демократична, націоналістична. Водночас кожен політико-ідеологічну течію можна ідентифікувати як ліву, центристську чи праву.

У нашому випадку з лівими політико-ідеологічними течіями ідентифікуються комуністична і соціалістична течії; з центристськими – соціал-демократична, “зелена”, ліберальна; з правими – християнсько-демократична, національно-демократична і націоналістична. Отже, респонденти, виходячи зі своїх уподобань, повинні були вибирати з перелічених одну найближчу для себе течію. Їх джерелом виступають особистий життєвий досвід, практична реалізація політичних програм, участь у політичному житті, вплив мас-медіа тощо. Таким чином, респонденти мають у своєму розпорядженні як теоретичні, так і практичні підстави для продукування самоідентифікації з тими чи іншими політико-ідеологічними течіями. Опитаних громадян, які змогли здійснити політико-ідеологічну самоідентифікацію, можна кваліфікувати як “лівих”, “центристів” і “правих”. Ті ж громадяни, які в ході опитування не змогли або не побажали визначити свою політико-ідеологічну позицію, зараховувалися до групи “неідентифікованих” респондентів.

Основні результати. Емпіричні дані моніторингу за 2012 рік представлені в роботі А. Ручки [див.:3], розкривають особливості сучасної політико-ідеологічної

самоідентифікації українських виборців. Нижче наводяться дані цього розподілу і аналізу. (%):

	1994	2012
“Ліві”	22	20
“Центристи”	9	14
“Праві”	10	13
“Неідентифіковані”	59	53

Наведені дані свідчать, що основною особливістю політико-ідеологічної самоідентифікації громадян України є те, що значній кількості опитаних як у 1994 р., так і 2012 р. було важко визначити свою прихильність чи симпатії до існуючих політико-ідеологічних течій. Із усіх опитаних у 1994 р. (N = 1800) лише 41% змогли себе ідентифікувати з існуючими політико-ідеологічними течіями. У 2012 р. (N = 1800) таких респондентів стало більше (47%). Цікаво, що в цьому році серед “неідентифікованих” респондентів було 24% тих, які висловилися, що жодна політико-ідеологічна течія їм не підходить; ще 28% серед “неідентифікованих” зазначили, що вони ще остаточно не визначили своєї позиції з даного питання; нарешті 48% серед “неідентифікованих” відповіли, що вони не розуміються на політико-ідеологічних течіях.

За період 1994–2012 рр. спостерігається деяке скорочення кількості “лівих”. Водночас протягом даного періоду збільшилась частка “центристів” і “правих” разом. Якщо у 1994 р. частка “лівих” переважала частку “центристів” і “правих” разом, то у 2012 р., навпаки, частка “центристів” і “правих” разом переважає кількість “лівих”. Окрім усього іншого, привертає до себе увагу статистично значуще зростання за цей період “центристських” політико-ідеологічних уподобань.

На підставі отриманих даних А. Ручка, робить припущення, що “ліво–права” атрибуція населення в сучасній Україні зберігається і стає все більш вагомим позиція «центристів» [3,с. 32].

В політично стабільних суспільствах стала партійна структура і культура спілкування політиків з населенням формує у людей більш-менш зрозумілі уявлення про існуючі політичні орієнтації, які втілюються у партіях та їх діях. В таких суспільствах люди знають, чим відрізняються праві від лівих, консерватори від лібералів і соціал-демократів.

На території ж України, де старі інтереси і орієнтації в значній мірі зруйновані, а нові тільки складаються, ще не визначились домінуючі соціальні цінності, і часто досить важко уловити різницю між програмами і партіями; де є невизначеність в розумінні можливостей і шляхів економічного, соціального і політичного розвитку країни, вибір на емоційно-чуттєвому рівні здійснюється значно в більшій мірі, ніж у країнах з розвиненою демократією.

Ми бачили на виборах 2010 та 2012 років, що в реаліях усі українські політичні сили – і праві, і ліві, і центристи, - декларували своєю метою досягнення “загального блага”, відрізнялася тільки методика цього декларування. Загалом, українське партійне поле формується переважно з партійних субститутів. На відміну від політичних партій, партійні субститути не є засобом артикуляції інтересів електорату, а, скоріше, виражають вузькогоспичні інтереси окремих малих груп, а отже, не виконують функцію соціального представництва.

В рамках українського політичного поля партійні субститути можуть проявлятися у формі персоналізованих груп інтересів, так званих

«горизонтальних партій», що складаються з декількох груп інтересів, які ситуативно сформували політичну силу задля отримання можливості делегувати власних представників до органів державної влади. Такі утворення формуються переважно навколо лідера, що призводить до виходу на перший план лідерського характеру самої партії, а отже – електоральний вибір відбиває скоріше переваги певного лідера, ніж політичної програми.

Наприклад, Ендрю Вілсон та Сара Бірч вважають, що в Україні, починаючи з 1991 року, склалася гібридна партійна система, що містить, принаймні, чотири елементи:

- ідеологічну мотивацію і вертикальну репрезентацію інтересів;
- необхідність репрезентації корпоративних інтересів, що сприяє створенню "віртуальних" партій, які слугують механізмом конвертації економічного капіталу в політичний і навпаки;
- бажання применшити електоральну спроможність конкуруючих груп шляхом створення "партій-спойлерів";
- дрібний політичний популізм, радикалізм, який лежить в основі диванних або таксі-партій (ці партії називаються так, тому що їх члени можуть "вміститися" на дивані чи у таксі) [5;с.53].

Водночас, на нашу думку, політичні партії є динамічними інститутами, вони еволюціонують внаслідок зовнішніх і внутрішніх чинників. Маркери "спойлер", "диванна", "картельна" відносяться не до сутнісних, а радше – до функціональних характеристик партій, що означає можливість зміни функції якоїсь із партій у політичному (і безпосередньо в електоральному) процесі. Сутнісна характеристика партій полягає насамперед у їх спроможності брати участь у політичному процесі, тобто в боротьбі за владу та її розподілі. Тому різні політичні партії на різних етапах свого розвитку можуть мати різні функціональні характеристики. В умовах нестабільної соціальної структури суспільства та вироблення взаємоперехресних соціальних зв'язків складно досягти адекватної агрегації і вертикальної репрезентації стійких колективних інтересів, а відтак й існування ідеологічних партій як релевантних політичних сил.

Як зауважує Ю. Шведа, незважаючи на те, що ступінь ідеологічної дистанції між впливовими політичними партіями України на початку 2000-х років на програмному рівні зменшився, однак він лишався досить істотним. Дослідник пояснює це, насамперед, боротьбою за владу світоглядно різних еліт [4;с.170].

Разом з тим, треба відзначити, що в українському суспільстві має місце значна регіональна і вікова поляризація поглядів населення стосовно ключових засад розвитку держави. Тому можна стверджувати, що в Україні ще не склалася сукупність універсальних політичних ідентифікацій, що є основою для агрегації та репрезентації колективних інтересів, на яку може спиратися ідеологічна артикуляція політичних партій.

Слід зазначити, що за даними опитувань у межах Європейського соціального дослідження, у 2011 р. українці виявилися прихильниками центральної позиції на шкалі партійної ідентифікації (див.: Таб.1).

У 2011 р. більш налаштованими, ніж українці на підтримку правих політичних орієнтацій були громадяни *Угорщини, Фінляндії, Ізраїлю, Польщі та Швеції*. Прихильників лівої політичної ідентифікації виявилось найбільше серед громадян країн *Німеччини, Іспанії, Франції, Словаччини та Словенії*.

Таблиця 1 - Індекс лівих – правих політичних орієнтацій (середній бал за шкалою: 0 – «ліві», 10 – «праві») 2011р.

Країна	Середній бал	Стандартна похибка
Німеччина	4,54	0,034
Іспанія	4,64	0,048
Франція	4,70	0,057
Словаччина	4,77	0,062
Словенія	4,85	0,075
Хорватія	4,87	0,067
Ірландія	4,96	0,036
Португалія	4,97	0,056
Бельгія	4,98	0,048
Великобританія	5,07	0,042
Греція	5,11	0,046
Швейцарія	5,12	0,053
Кіпр	5,14	0,101
Україна	5,14	0,068
Латвія	5,15	0,065
Російська Федерація	5,19	0,048
Данія	5,20	0,056
Чехія	5,30	0,052
Нідерланди	5,30	0,048
Болгарія	5,38	0,057
Естонія	5,43	0,051
Норвегія	5,49	0,054
Швеція	5,54	0,060
Польща	5,63	0,057
Ізраїль	5,68	0,062
Фінляндія	5,71	0,047
Угорщина	5,97	0,065
ЗАГАЛОМ	5,17	0,011

* Дані Європейського соціального дослідження (ESS) 5 хвиля, 2011р.

Висновки. Загалом дані Європейського соціального дослідження підтверджують припущення А.Ручки про те, що переважна частина населення в Україні ідентифікує себе з широким центром існуючих політико-ідеологічних течій, але і “ліво–права” атрибуція населення буде зберігатися. Відповідно до цього, в партійних ідентифікаціях на лідируючі позиції будуть висуватися партії, які не мають однозначної ідеологічної спрямованості (ПР, Батьківщина, УДАР тощо).

Водночас привертає увагу той факт, що зараз жодна з партій в політичному просторі України, не репрезентує постматеріальну (екологічні, феміністські і ін.), ідеологічну платформу. Наразі така політична ідентифікація не володіє політичною релевантністю, що пояснюється як організаційною й технологічною нерозвиненістю таких партій (особливо на фоні політичних невдач попереднього періоду), так і незрілістю суспільних відносин на постматеріальних розмежуваннях [див.; 4]. Аналогічне твердження стосується й ліберальної основи партійних ідеологій.

Ще одне застереження при визначенні ідеологічних маркерів політичної ідентифікації, полягає в тому, що деідеологізовані партії в Україні є не менш (а подеколи й – більш) електорально успішними, ніж партії з сильною ідеологічною артикуляцією, особливо такий висновок вірний щодо деідеологізованих партій

лідерського типу. Поточна практика таких партій виявляється більш "політично гнучкою", що відіграє свою роль в побудові та зміцненні парламентських коаліцій. Водночас оцінювання політичних перспектив деідеологізованих (в їхньому власному означенні – "центристських" або "прагматичних") партій потребує історично ширшої емпіричної платформи відповідно до більшої кількості виборчих циклів.

Що стосується найближчої у часі перспективи, то подальша монополізація політичного поля, яка вивершується на базі фактичної руйнації моделі розподілу влади, утвореної на базі конституційних змін 2004 року, та за рахунок посилення адміністративного чинника, здатна створити умови для трансформації Партії регіонів у "всеосяжну" партію, яка спиратиметься на корпоративізм. Це у свою чергу негативно впливатиме на політичну спроможність інших релевантних політичних сил і за умови посилення чинників деконкурентності політичного поля може призвести до перетворення системи поміркованого плюралізму, що склалася в Україні в останні роки (2007-2012), на півторاپартійну систему, де домінантна партія претендує на статус "всеосяжної". Такий хід подій, у свою чергу, не сприятиме конкурентності політичного поля, здатен завадити інституціоналізації партійної системи та з врахуванням інших політичних чинників – поставити під питання успіх демократичних перетворень в Україні.

Задля подальшого збагачення соціологічних досліджень політичної ідентифікації в Україні варто здійснити оцінку відповідності ідеологічного позиціонування партії її політичній практиці. Дані таких досліджень, що самі по собі видаються достатньо об'ємними і складними у реалізації, були б корисними не лише з пізнавальної точки зору, а й з практичної, слугуючи підвищенню рівня обізнаності громадян щодо політичного розвитку та сприяючи формуванню адекватних політичних очікувань і установок.

Література

1. *Соціокультурні ідентичності та практики*. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 237–258.
2. *Вишняк О.* Політична система України в соціологічному вимірі: динаміка членства в політичних партіях та партійної ідентифікації громадян / О.Вишняк // *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Т. 1. Аналітичні матеріали* / за ред. В.Ворони, М.Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. – С. 160–178.
3. *Ручка А.О.* Політико-ідеологічна самоідентифікація населення сучасної України // *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / За ред. В.Ворони, М.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2012, С. 29-40.
4. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.
5. *Шведа Ю. Р.* Трансформації партійної системи в контексті трансформації політичної системи в Україні // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наук. праць*. – Львів: Вид-во Національного університету "Львівська Політехніка". – 2007. – № 19.
6. *Wilson A., Birch S.* Political Parties in Ukraine: Virtual and Representational // *Party Politics in New Democracies* Edited by P. Webb and S. White. – Oxford: OUP, 2007. – P. 53.